

Zagrebačka Biblija (1968–1998) – II. dio

Prihvat Zagrebačke Biblije

Katica KNEZOVIC

Sažetak

Prijevod Božje riječi na hrvatski jezik pojavljuju se kao djelomični već u 14. stoljeću, a potom su slijedili i cjeloviti prijevod Svetoga pisma. Zagrebačka Biblija 1968. u tom se slijedu pojavljuje kao četvrti cjeloviti prijevod Biblije na hrvatski jezik, a prvi tiskan u Hrvatskoj i to u Zagrebu, zbog čega je vole zvati Zagrebačka Biblija. To je i prva Biblija u nas ostvarena suradnjom bibličara i književnika, kao prijevod iz izvornika, i to u rekordnom roku – za oko godinu dana, a kao uzor poslužila joj je La Bible de Jérusalem. To je opisano u prvom dijelu rada.

U ovom drugom dijelu rada opisano je kako je u javnosti odjeknula vijest o nakani tiskanja Biblije, te kako je prihvaćen prijevod – u prosudbi biblijskih i jezičnih stručnjaka, a umetnuti su i osvrti na Zagrebačku Bibliju prigodom njezine 20. i 25. obljetnice.

Uvod

Pišući članak *Imeperfekti i aoristi u hrvatskim prijevodima Novoga zavjeta*¹ Jerko Fućak je popisao sve odjeke Zagrebačke Biblije, kako u novinama tako i u časopisima. Slijedeći djelomično trag tih navoda, i drugih susljednih i dostupnih mi izvora, izložiti ću najprije osvрте na Zagrebačku Bibliju u novinama, kronološkim redom koliko bude moguće, a zatim u stručnim kritikama.

1. Novinski osvrti na Zagrebačku Bibliju

Bonaventura Duda se sjeća da je tijekom rada na Zagrebačkoj Bibliji, a i nakon izlaska, »postojao u neku ruku prešutan dogovor da se o Bibliji ne govori u vjerskom tisku (istina, to je tada bio samo *Glas koncila*), da slobodnije progovori svjetovni tisak. I kako se Biblija tiskala u Vjesnikovoj tiskari, njegova su izdanja donijela i prve najave i vrlo dobrohotne reakcije.«²

1 J. Fućak, *Imeperfekti i aoristi u hrvatskim prijevodima Novoga zavjeta*, *Služba riječi*, str. 55–68.

2 *Hrvatski rukopis*, str. 14.

1. Prvu najavu izdavanja Biblije donio je *Vjesnik* početkom 1967. godine u sljedećem obliku: »Zagreb, 1. veljače – Zagrebačka izdavačka kuća »Stvarnost« iz Zagreba uvrstila je u svoj ovogodišnji program štampanje biblije (sic!) (Starog i Novog zavjeta). Na ovom izdanju će raditi veća grupa naših poznatih književnika, filozofa i profesora Teološkog fakulteta u Zagrebu.

Želja je redakcije kojoj je glavni urednik književnik Jure Kaštelan da ovo djelo, koje u historijama književnosti i jezika raznih naroda uvijek predstavlja značajan izdavački doprinos, bude pripremljeno što je moguće temeljitije i da odgovara najsuvremenijim rezultatima biblijske nauke u svijetu.

Izdanje biblije (sic!), osim teksta baziranog na prijevodu dr. Ante (sic!) Sovića, sadržat će ilustracije biblijskih motiva naših starih majstora, popis značajnih kritičkih izdanja biblije (sic!) do danas, suvremene komentare i indeks imena i biblijskih pojmova. Prema predviđanjima redakcije, biblija (sic!) će imati dva sveska, a očekuje se da će izaći iz štampe krajem ove godine.«³

2. U povodu spomenutog novinskog oglasa *Glas koncila*⁴ u ožujku 1967. donosi razgovor s Bonaventurom Dudom, docentom Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu pod naslovom *Hoćemo li uskoro imati Bibliju u novom hrvatskom prijevodu?* Odgovarajući na pitanja *Glasa koncila* B. Duda obrazlaže naknadu *Stvarnosti* da tiska Bibliju, podrobnije govori o Antunu Soviću i njegovu prijevodu, objašnjava kako je zamišljena suradnja književnika i bibličara te udio HKD sv. Ćirila i Metoda, i daje na kraju kratak osvrt na povijest naših Biblija. To je ujedno jedini napis *Glasa koncila* o pothvatu Zagrebačke Biblije. Bilo je to namjerno i dogovorno. U javnosti se nije želio dati dojam da je to prvenstveno crkveni pothvat. Tek nakon njenog izlaska upriličen je u božićnom broju *Glasa koncila* razgovor s Ivanom Košutićem, direktorom *Stvarnosti*.⁵

3. Vijest o pripremi hrvatskog prijevoda Biblije, o zanimljivoj suradnji bibličara i književnika odjeknula je i u Italiji o čemu svjedoči članak pod naslovom *Un frate e un ex-partigiano preparato la Bibbia in croato*⁶ misleći, dakako, na glavne urednike B. Dudu i J. Kaštelana.

4. Sve učestalija pitanja o »katoličkoj ispravnosti« Biblije koju priprema *Stvarnost*, potakli su Seada Saračevića da o tom porazgovara s Ivom Košutićem, direktorom *Stvarnosti* i Jerkom Fućakom, urednikom Biblije.⁷ Već sam naslov *Biblija i politika* dostatan je za prepoznavanje tona u kojem je članak pisan. Objasnjava to i nadnaslov *Ima li razloga političkim nedoumicama oko*

3 Stvarnost priprema izdanje biblije (sic!), *Vjesnik*, Zagreb, 1. veljače 1967.

4 B. Duda, *Hoćemo li uskoro imati Bibliju u novom hrvatskom prijevodu?*, *Glas koncila*, Zagreb VI (1967) br. 6.

5 I. Košutić, *Pojava Biblije – prekretnica u književnosti*, *Glas koncila*, Zagreb VII (1968) br. 25–26, str. 14.

6 Evangelista del Rio, *Un frate e un ex-partigiano preparato la Bibbia in croato*, *L'Avvenire d'Italia* VXXII (1967) br. 205, str. 3.

7 Sead Saračević, *Biblija i politika*, *Vjesnik u srijedu*, Zagreb, 1. XI. 1967., str. 7.

knjige koja je spomenik historije kao i istaknuti dijelovi teksta: »Uskoro izlazi knjiga koju već sada s raznih strana dočekuju osude i sumnjičenja«; »Izdavača umalo nije preteklo 'ilegalno' ubacivanje Biblije koja ne zadovoljava neke važne prevodilačke zahtjeve.« Saračević donosi »nekoliko citata iz pisama što ih danomice prima izdavačko poduzeće *Stvarnost* iz Zagreba, koje je prije nekoliko tjedana razaslalo pisma pozivajući ljude na pretplatu za novo izdanje Biblije koje ta izdavačka kuća pušta u promet za koji mjesec, a reakcija je to i na oglase što se po listovima pojavljuju i što najavljuju izlazak Biblije.«

»Onima koji bi mogli dovesti u pitanje političku oportunističku objavljivanja Biblije danas (i kod nas)« Saračević odgovara navođenjem nekih djela iz književnosti i umjetnosti koje ne odbacujemo zato što su im autori bili religiozni ili što samo djelo ne možemo razumjeti bez poznavanja religiozne tematike o kojoj govore (Danteova *Božanstvena komedija*, *Bhagavad-gita*, *Upanišade* i sl.).

U nastavku članka Saračević daje riječ Ivi Košutiću koji objašnjava zašto su se odlučili tiskati Bibliju: »Izdavanjem Biblije mi smo željeli popuniti golemu prazninu koja je nastala između Vuk–Daničićeve i Šarićeve Biblije do danas, a za to smo imali dva razloga. I jedna i druga Biblija nije ostvarila ono što bismo mi željeli postići ovim izdanjem, a to je da dobijemo kvalitetnu Bibliju nacionalnog obilježja. Drugi razlog je što na domaćem tržištu već odavna nemamo Bibliju, te se osjećala sve veća tendencija uvoza Biblije iz inozemstva – Daničićeve koja se štampala u Londonu i Šarićeve štampane u Madridu – pa je stoga postojala apsolutna vjerojatnost da bi danas–sutra Bibliju izdao bilo tko u ovakvom ili onakvom izdanju. Za nas kao izdavača to je bila dovoljna indikacija da se radije sami prihvatimo toga golemog posla s maksimalnim pretenzijama nego da dočekamo izdavanje koje bi možda imalo znatno skromnije kvalitete. Stoga smo već prije godinu dana pristupili tom poslu ocijenivši u međuvremenu da imamo dovoljno snage da ga obavimo.«

Govoreći o Bibliji kao knjizi koja je nastajala dugi niz godina, u kulturi i civilizacijama koje su itekako utjecale na našu, Saračević tvrdi: »Ne mogu se ispravno shvatiti (...) sve etape razvoja zapadne civilizacije, a da se ne upozna i mračno i svijetlo djelovanje Biblije na duh naših predaka. Upravo stoga gotovo i nema kulturne zemlje u kojoj nije prevedena Biblija, a, uzgred rečeno, od socijalističkih zemalja prevedena je i izdana u Poljskoj, a dva izdanja, s više od 100 tisuća primjeraka naklade, izašla su i u Sovjetskom Savezu.«

Saračević potom donosi kraći osvrt Jerka Fućaka o dosadašnjim našim prijevodima Biblije, kao i izvješće o stvaranju prijevoda Zagrebačke Biblije koji se stvara po uzoru na velika svjetska izdanja Biblije.

Saračevićev članak završava istaknutim tekstom iz kojega izdvajam: »Primitivno bi i nezrelo bilo sa sumnjičavošću gledati danas to drevno djelo

kulture i umjetnosti. Čega da se bojimo u tom djelu? (...) Što nas se tiče ako je Dante bio zagledan u boga (sic!) kad znamo da je izvrsno vidio zemlju?»

5. Nakon izlaska Zagrebačke Biblije zaredali su, na taj značajan izdavački pothvat i važan događaj, mnogi osvrti s kulturnog i religioznog aspekta. Rujanski broj mjesečnika *Novine Danica*⁸ donose na naslovnici fotografiju Zagrebačke Biblije i dio nepotpisanog članka u kojem se govori o najnovijem hrvatskom prijevodu Biblije, o biblijskom prevodilaštvu u nas, o tome kako je došlo do toga izdanja, o priređivačima, ističući da »izdanje cjelokupne Biblije uvijek predstavlja velik izdavački pothvat, koji će s jednakom radošću pozdraviti i vjernici i oni koji to nisu, i sigurno svi kulturni krugovi. Jer je svjetska i naša prošlost, pogotovo književnost, toliko protkana biblijskom tematikom da se bez poznavanja Biblije pravo ne može razumjeti.«⁹

6. Igor Mandić piše u *Vjesniku*¹⁰ kraći osvrt pod upitom: *Što je Biblija danas?*, a u podnaslovu: *Velika knjiga čovječanstva*. Između ostaloga kaže: »(...) bibliolozi treba da daju svoju kritiku ovoga prijevoda, ali to je od malena interesa za širi krug čitalaca. Isto tako, temeljitija jezična i stilaska kritika vrijedit će samo za stručnjake. A svi oni koji je danas primaju u ruke imat će u rukama knjigu što će dugo čekati konkurenciju. Kako će je upotrijebiti, to ovisi o njihovom duhovnom stavu, baš kao što je biblija (sic!) uvijek bila ili dobra ili loša knjiga, ovisno o namjerama i ciljevima u koje je bila upotrebljavana.«

7. I vatikanski *L'Osservatore Romano* od 11. prosinca 1968. osvrće se na Zagrebačku Bibliju donoseći kraći napis i fotografiju koja prikazuje kardinala dr. Franju Šepera¹¹ kako predaje papi Pavlu VI. primjerak novog prijevoda Zagrebačke Biblije u audijenciji od 29. studenog 1968. U napisu stoji da su »monumentalno djelo s religioznog i literarnog stanovišta priredili najpoznatiji biblijski stručnjaci hrvatskog klera i 'ekipa' laika, pisaca i pjesnika, koja se postarala za jezičnu stranu teksta.«

Opširan prikaz hrvatskog izdanja Biblije iz pera Gina Conncettija *L'Osservatore Romano* objavio je 16. siječnja 1969.¹²

8. *Novine Danica* u svom broju od 31. siječnja 1969.¹³ prenose iz *L'Osservatore Romano* od 11. prosinca 1968. fotografiju i dio članka u prijevodu, a potom objavljuju i cijeli spomenuti članak Gina Conncettija u kojem se između ostaloga kaže: »Zahvaljujući povlastici koju je Hrvatima dao

8 Izašla Biblija. Značajan izdavački pothvat u SR Hrvatskoj, *Novine Danica*, Zagreb VIII (1968) br. 101–102, str. 1 i 3.

9 Isto, str. 1.

10 Igor Mandić, Što je Biblija danas?, *Vjesnik*, Zagreb, 29. listopada 1968., str. 9.

11 Presentata al Santo Padre la nuova »Biblija« in lingua croata, *L'Osservatore Romano*, Rim (1968) br. 285 (32.963) str. 2.

12 Gino Concetti, La nuova versione della Bibbia in lingua croata, *L'Osservatore Romano*, Rim (1969) br. 12 (32990) str. 6.

13 Biblijska godina. Papi predano divot izdanje Biblije, *Novine Danica*, Zagreb IX (1969) br. 106, str. 3. i 10.

papa Ivan VIII. da u liturgiji biblijske tekstove mogu čitati na narodnom jeziku, hrvatski biblijski jezik ponosi se tisućgodišnjom tradicijom. U posljednjih 150 godina izvršena su četiri prijevoda Biblije na hrvatski jezik. Prva tri prijevoda su vrijedna, ali je samo posljednji preveden iz originalnih tekstova«. Talijanski novinar ocjenjuje da »novi prijevod predstavlja djelo visoke vrijednosti, radi suradnje eminentnih stručnjaka hrvatske književnosti«. ¹⁴

U svom se članku Gino Concetti osvrće i na prihvata Zagrebačke Biblije za kojega kaže da je »u nekoliko mjeseci nakon objavljivanja (...) ubrao najlaskavije rezultate. Štampa, tumač golemih područja javnoga mnijenja, popratila je izdanje značajnim naslovima« ¹⁵ i domeće neka od njih: »*Večernji list* ga je najavio naslovom: *Knjiga koja je nadživjela tisućljeća*, a taj list Bibliju smatra »knjigom godine«. ¹⁶ Izbor piše da se »čovjek pred dimenzijom biblijske riječi osjeća malenim. Njezin umjetnički izraz obeshrabruje svaki pokušaj recenzije. To je knjiga koja se nikada ne može do dna pročitati. Može je čitati dijete, mladić, u zreloj dobi i starosti. Kadgod se čita neki njezin dio, ima se dojam da se čita neka nova knjiga«. Spominje još članak pjesnika Antuna Šoljana u *Telegramu*, te radijski govor prof. Radoslava Katičića o čemu ćemo na drugom mjestu više reći. ¹⁷

9. Dr. Janko Oberški u *Katoličkom godišnjaku Danica 1968. godine* ¹⁸ najavljuje izdanje Biblije i objašnjava okolnosti u kojima se ono stvara. U sljedećem godišnjaku ¹⁹ piše kraći osvrt na izdanje Biblije i preporučuje ga narodu i, naročito, svećenicima da se njime služe u svom pastoralnom radu i, dakako, promiču njegovo širenje.

Deset godina poslije, ovaj će godišnjak (1978.) na trećoj stranici donijeti fotografiju koja prikazuje kardinala F. Šepera kako uručuje papi Pavlu VI. primjerak divot izdanja Biblije. U tekstu ispod fotografije s naslovom *Značajna godišnjica* stoji da je tom prigodom papi uručen još jedan primjerak Biblije uvezan u kožu s posvetom *HKD sv. Ćirila i Metoda* te da je »tom prilikom Papa uputio Društvu pismo na latinskom jeziku u kojem zahvaljuje na daru i blagoslivlja sve one koji su surađivali na izdanju ove hrvatske Biblije«. ²⁰

10. *Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke* u prvom broju od 1969. na prvoj stranici donosi faksimil pisma kojim se papa zahvaljuje za primljeni dar prijevoda Biblije na hrvatski jezik. Papa u svom pismu zahvaljuje na ostvarenom djelu prvenstveno *Hrvatskom književnom društvu sv. Ćirila i Metoda* iako je ono bilo tek pridruženo *Stvarnosti*, dok je sama *Stvarnost* u

14 *Isto.*

15 *Isto.*

16 *Isto.*

17 *Isto.*

18 Dr. J. Oberški, Značenje izdanja Svetog pisma, *Danica* (1968) str. 97–101.

19 Dr. J. Oberški, Izdanje hrvatskog prijevoda Svetog pisma, *Danica* (1969) str. 52.

20 Značajna godišnjica, *Danica*, Zagreb (1978) str. 3.

tom pismu ostala drugotna. Valjda je bilo poprilično neshvatljivo da bi u jednoj socijalističkoj zemlji društvena izdavačka kuća ostvarila takvo izdanje.

11. Tamar Tagorni u svom napisu zapaža da je »ovaj prijevod rađen kako nikada nigdje na svijetu nije bio rađen jedan prijevod Biblije: ovo je prvi put da su na jednom prijevodu Biblije surađivali teolozi–skripturisti i ugledni predstavnici jedne nacionalne književnosti, u ekipnom radu, i to još u jednoj socijalističkoj zemlji i s jednom izdavačkom kućom društvenog sektora i ateističke orijentacije kao nakladnikom«. ²¹

12. Dalibor Brozović je u tjedniku *Telegram* objavio dva osvrtu na Zagrebačku Bibliju. U prvom osvrtu *Nova hrvatska Biblija* ²² D. Brozović upozorava na to da »zamršenost posla, uz izvanredno kratak rok i uz velik broj suradnika, urednika i prevodilaca, nisu dopustili da se postigne jezično i stilsko savršenstvo koje zahtijeva takav književno–jezični i kulturni spomenik kao što je Biblija«. A sljedećim člankom *Umjereno zadovoljstvo* već samim naslovom izražava svoju ocjenu: »Možemo reći da je nova Biblija reprezentativno djelo moderne hrvatske varijante, hrvatskosrpskog standardnog jezika, da je hrvatski književni jezik u tom djelu zastupan dobro i u načelu i kao realizacija«. ²³

2. Stručna kritika

Zagrebačka je Biblija naišla na lijep broj stručnih i, nadasve, dobrohotnih kritika koje su išle za tim da joj utru put u hrvatsko općinstvo, ali i da se u budućim prijevodima Riječ Božja pretoči u hrvatski jezik što je moguće točnije i tečnije. Svojim primjedbama oglasili su se i bibličari, više egzegetskim napomenama i jezikoslovci, pogotovo u pitanjima jezika s raznih aspekata. Treba istaći da je sama redakcija Zagrebačke Biblije poticala takve kritike. B. Duda kaže: »Koji su napisali kritike, smijem to reći, napisali su zamoljeni od nas koji smo je radili. Željeli smo, dakako, i sami njihove prosudbe, a osobito smo, iz iskustva, znali da su nam u radu pomogle sve kritike – tako rijetke, gotovo nepostojeće – što su napisane o bilo kojem našem Svetom pismu. Kritike, i one prve u dnevnom i tjednom tisku, i one susljedne u stručnim revizijama, dakako, prije svega su uvažile: važnost trenutka u kojem je Zagrebačka Biblija ugledala svjetlo dana, a onda kratkoću vremena u kojem je zapravo morala biti ostvarena.

Ipak, kritičari nisu ostali dužnici istini pa su oni koji su se toga posla latili pomno upozorili na sve jezične i biblijsko–teološke nedostatke.« ²⁴

1. Antun Šoljan, piše u *Telegramu* osobito značajnu kritiku *Bilješke uz novi prijevod Biblije* ²⁵ ne kaneći pisati temeljnu tekstualnu kritiku. Nju pre-

21 Tamar Tagorni, U pitanju je naslov, *Telegram*, Zagreb, 22. studenog 1968. str. 3.

22 Dalibor Brozović, *Nova hrvatska Biblija*, *Telegram*, Zagreb, 8. studenog 1968., str. 4.

23 Dalibor Brozović, *Umjereno zadovoljstvo*, *Telegram*, Zagreb, 15. studenog 1968., str. 4.

24 Iz mog razgovora s B. Dudom tijekom priprema ovoga rada.

pušta stručnjacima i vremenu: »Stručnjaci će ukazati na ono što se akribijom i dobrom voljom može popraviti, a vrijeme će pokazati ono što se ne može postići nikakvom akribijom ni voljom, to jest, da li će novi prijevod imati ono, što su imali prijevodi na mnoge svjetske jezike, a što sama Biblija ima neograničeno – sposobnost da traje.«²⁶ Njega zanima »koliko se ovaj prijevod i na koji način uklapa u hrvatsku književnu i jezičnu maticu«, jer dobro zna da je »u svakom narodu prijevod Biblije ogledalo njegova jezika«. Šoljan se pita »kojim su putem krenuli urednici i prevodioci ovoga izdanja.«²⁷ I nastavlja: »Po tekstu zaključujemo da im je namjera prije svega bila da se služe što čišćim i što korektnijim hrvatskim književnim jezikom, to jest, takozvanom zapadnom varijantom. Drugo, namjera im je bila da taj jezik bude suvremen, ali ni u kojem smislu pretjerano. To se na rezultatu i vidi: jezik u ovom izdanju s lakoćom se prilagođuje ponekom arhaizmu i po kojoj zastarjeloj sintaktičkoj figuri, ali je gotovo posve neprijemčiv za sve kolokvijalno, neologističko i pomodno.

I treće: čini se da su redaktori nastojali da u svemu tome sačuvaju, koliko im je god moguće (...) maniru biblijskog stila. Posebnosti toga stila nastale su, među ostalim, zbog praktičke neprevodivosti staro–hebrejskog (jezika koji se u duhu i načinu mišljenja znatno razlikuje od zapadnih jezika), zatim zbog potrebe za arhaičnom i patetičnom intonacijom (da bi tekst bio obredniji, svečaniji, djelotvorniji), i konačno uslijed potrebe za kriptičkom zamršenošću (što zbog stvarne nejasnoće pojedinih mjesta, a što uslijed natezanja na mnoge kalupe istovremeno) i višeznačno (zbog potrebe da stanovita mjesta imaju ne samo svoje umjetničko i povijesno, nego i religijsko i eklezijalno značenje) (...) I pored toga što moramo naglasiti da svi prevodioci nisu podjednako zanimljivo i svrsishodno obavili svoj zadatak, moramo biti – *summa summarum* – čak veoma zadovoljni općom razinom, standardnom čistoćom i korektnošću jezika, što nedvojbeno imamo zahvaliti općoj lekturi Josipa Tabaka.«²⁸

A. Šoljan zapaža i slabosti: »(...) tamo gdje će dobar dio prevodilaca ovoga izdanja pokleknuti jest njegova (jezika) elastičnost, izražajnost, bogatstvo. U proznim odlomcima Biblije sve to još kako tako funkcionira – ali čim dolazimo do stihova, kojih ima razmjerno mnogo, dodirujemo se Ahilove pete ovoga izdanja.«²⁹ »Opsežne bilješke ove knjige imaju više privid pučke pouke i propovjednikova podsjetnika, nego znanstveni značaj.«³⁰ Uza

25 Antun Šoljan, Bilješke uz novi prijevod Biblije, *Telegram*, Zagreb, 18. listopada 1968., str. 4; uvršten u Šoljanovo djelo *Zanovijetanja iz zamke (deset godina podlistaka) 1960–1970*, objavljeno u biblioteci *Gledišta, Znanje*, Zagreb 1972., str. 255–264.

26 Šoljan, *nav. dj.* str. 259.

27 *Isto*, str. 261.

28 *Isto*, str. 261s.

29 *Isto*, str. 262.

30 *Isto*, str. 258.

sve to »moramo izrijekom naglasiti kako je razina ovoga izdanja u cijelosti mnogo viša nego smo očekivali.«³¹ »Stječem dojam da su se redaktori nove Biblije, držeći se uglavnom srednjeg puta, ipak češće priklanjali tradicionalnom nego novome«³² pa je broj novotarija razmjerno malen. Ipak pledira za »prijevod bez tradicionalnog balasta.«³³ Hvali Doganovu opremu kao »kласično jednostavnu i ukusnu, u skladu s cijelom tradicionalističkom koncepcijom«. Govori da je »posebno ugodno iznenađenje da tiskarskih pogrešaka, koliko smo mogli vidjeti mjestimičnim provjeravanjem, ima zaista veoma malo.«³⁴

2. Zamoljen od redakcije časopisa *Kritika* Bratoljub je Klaić napisao prikaz sintakse Zagrebačke Biblije.³⁵ Citira Iv 1,1 prema Konstantinovu prijevodu na staroslavenski, te Vukov prijevod i prijevod Zagrebačke Biblije objašnjavajući to: »Nastojat ću prema (...) citiranim tekstovima da prikazem pravopisne, sintaktičke i rječničke razlike između Vukova (i Daničićeva) Svetog pisma i ove nove Biblije, koje su razlike sadržane u spomenutom tekstu, i to za pravopis u činjenici da izraz riječ imamo kod jednih velikim a kod drugih malim slovom, za sintaksu u činjenici da stoji npr. *Bog bijaše riječ* prema *Riječ bijaše Bog*, a za rječnik u činjenici da stoji *u* Boga prema *kod* Boga, *iskon* prema *početak*, *slovo* prema *riječ*.

B. Klaić će se najviše zadržati na sintaksi i to – kako piše – »jednostavno zato što je Tomislav Maretić svoju *Gramatiku* i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika osnovao velikim dijelom na citatima iz Vukova i Daničićeva prijevoda, pa me je zanimalo, a vjerujem da će i druge zanimati: koliko bi danas, kad bi nekome palo na pamet da učini istu stvar, Biblija mogla poslužiti kao kanon za iste gramatičke pojave.«³⁶ Glede sintakse zanima ga: *Kongruencija; Red riječi i rečenica; Gradnja rečenica; Sintaksa dijelova govora; Sintaksa padeža; Sintaksa glagolskih oblika*.

No, prije nego se posveti sintaksi za koju je usporedio Maretićeve citate iz *Gramatike* (treće izdanje) s istim mjestima iz nove Biblije, B. Klaić želi »najprije nešto reći o problematici pravopisnoj i rječničkoj.«³⁷

Od pravopisne problematike izdvaja samo: novu transkripciju biblijskih imena i u tom se osobito osvrće na pisanje slova *j* između *i* i *e* (primjerice *Danijel/Daniel* i sl.). Po njemu to traži »dogovor među pravopiscima što i kako propisati kao pravilno za budućnost, jer je teško dopustiva pomisao da crkveni ljudi imaju jedan način pisanja a svjetovnjaci drugi.«³⁸ Dotiče se i pitanja zvučnosti i bezzvučnosti (*Absalom – Abšalom*, dosada *Apšalom*) što i

31 Isto, str. 263.

32 Isto, str. 258.

33 Isto.

34 Isto, str. 263.

35 Bratoljub Klaić, *Sintaksa Biblije, Kritika, Zagreb (1970) br. 12, str. 318–353.*

36 Klaić, *nav. dj.* str. 318

37 Isto.

38 Isto, str. 319.

opet »nesumnjivo izaziva razgovore o tome da li u ovakvim slučajevima odstupiti od stare fonetike.«³⁹ Problem mu je i pisanja velikog i malog slova (*Početak Radosne vijesti o Isusu Kristu Sinu Božjemu; Judi Šimuna Iskariotskoga, Ja Jesam, Ja jesam, Ja sam koji jesam*), kao i deklinacija imena *Jahve*: »Vjerujem da do svega toga nije došlo slučajno, nego da su se priređivači novoga teksta i te kako savjetovali između sebe, pa vjerojatno i s jezičnim stručnjacima.«⁴⁰ S obzirom na rječničku građu mogla bi se, kaže B. Klaić, napisati čitava knjiga.

S obzirom na sintaksu B. Klaić počinje s drugom rečenicom Biblije (Post 1,2). Uočava razliku u riječima, gradnji rečenice, uporabi jednine i množine, u pravopisu. Najprije gleda razlike u riječima i upozorava na velike mogućnosti sinonimike našega jezika. Tako, primjerice, u Rim 1,30–31 Vuk ima »šaptači, opadači, bogomrsci, siledžije, hvališe, ponositi, izmišljači zala, nepokorni roditeljima, nerazumni, nevjere, neljubavni, neprimirljivi, nemilostivi«. Prema Zagrebačkoj Bibliji to su »ogovarači, klevetnici, mrzitelji Boga, nasilnici, oholice, umišljenici, izmišljači zala, nepokorni roditeljima, nerazumni, nevjerni, bez ljubavi i bez milosrđa«.

B. Klaić svraća pozornost i na terminologiju. Navodi primjer: »*Veliča duša moja Gospodina*«, kojega novi prijevod prevodi sa: »*Slavi ...*«. Njemu se čini da uzvišenije djeluje *veliča*, nego *slavi*, a i pita se kako će se prema tomu latinski *Magnificat* zamjenjivati u hrvatskom, Zamjera Zagrebačkoj Bibliji prijevod *magi* umjesto *kraljevi*: »Ne sumnjajući ni časa da su *magi* originalu najbliži, konstatiram ipak da Vukove *mudarce (mudrace)* šire mase narodne nekako još i podnose umjesto *triju kraljeva*, ali *mage*?«⁴¹

Svoj zbilja iscrpan i stručan rad završava: »Možda će netko postaviti pitanje: čemu je ovaj ne baš laki posao bio potreban? Takav neka mi vjeruje da sam u tijeku rada i sam sebe to isto mnogo puta pitao. No neka me je čudna sila gonila naprijed. Da vidim kako je rješavano ovo, kako ono? Da vidim koliko je jezik uznapredovao od Vukovih i Daničićevih vremena u jednoj vječnoj materiji koja je bila ili preko Crkve ili preko Maretićeve *Gramatike* stalno prisutna među nama. A vidio sam da nije mnogo, iako ima i velikih razlika između jednoga i drugoga prijevoda. (...) Vjerujem da bi drugačija analiza pokazala i drugačije rezultate, no konačni joj zaključak ne bi mogao biti daleko od mojega. Jedan i drugi prijevod imaju svojih ljepota i svojih mana. (...) Nisam doduše *Jahve*, ali dopuštam sebi da kažem: I vidje da je dobro!«⁴²

3. O novoj Zagrebačkoj Bibliji oglosio se i Radoslav Katičić svojim napisom *Pojava novoga prijevoda biblijskih knjiga* kojega je Radio Zagreb

39 *Isto*.

40 *Isto*.

41 *Isto*, 321.

42 *Isto*, str. 352s.

emitirao u jutarnjoj emisiji 4. listopada 1968.⁴³ Tada mladi sveučilišni profesor R. Katičić tvrdi da je »pojava novoga prijevoda biblijskih knjiga u svako vrijeme i u svakome narodu izvanredno važan događaj«. Također govori o važnosti i ulozi biblijskih prijevoda u povijesti pojedinih naroda i strukturiranju narodnih jezika: »Značaj biblijskih prijevoda za razvoj pojedinih književnosti teško je pretjerati. On leži uglavnom u dvome. Biblijski je tekst stilistički izvanredno snažan, jezik mu je bogat i raznovrstan. Prilagođujući bilo koji jezik za prijevod takvih tekstova, prevodioci nužno moraju otkrivati skrovite i neiskorištene mogućnosti prijevoda jezika i tako razvijaju njegov književni izraz. Prijevod tako pokazuje mogućnosti svakog jezika na koji se Biblija prevodi i predstavlja novo obogaćenje, ukazuje na nove mogućnosti koje jezična i književna zajednica do tada još nisu otkrile.«

»Razvijajući književne jezike čitavoga jednoga kulturnog kruga«, nastavlja R. Katičić, »biblijski ih prevodi razvijaju u istom smislu i čine ih da se po svom tipu približuju jedan drugome. Tako se povećava njihova uzajamna prevodljivost, a to je izvanredno značajno u višejezičnim kulturama kakva je naša evropska. To je drugo po čemu su prevodi biblijskih knjiga tako važni u povijesti književnosti i književnih jezika.« I zaključuje: »Pojava novoga prijevoda Biblije, koji su pripremili naši najistaknutiji stručnjaci, izvanredan je zato i značajan kulturni događaj, koji će obogatiti hrvatsku književnost. Tu ćemo uz ostalo misaono, osjećajno i povijesno bogatstvo biblijskih knjiga naći i nov, suvremen dokumenat o mogućnostima našega književnog jezika i mnoge poticaje za buduću njegov razvoj.«

4. Isusovac Albin Škrinjar objavio je u *Crkvi u svijetu* tri osvrta na Zagrebačku Bibliju. Pod naslovom *Knjiga Mudrosti u novoj hrvatskoj Bibliji*⁴⁴ odmah na početku obrazlaže zašto se odlučio upravo za tu Knjigu: radi njezine liturgične uporabe i jer se u njoj susreću dva svijeta, koja zapanjuju povjesničare ljudske misli – grčki i rimski. »Zanimljivo je promatrati u njoj kako židovski mozak sebi asimilira grčke ideje, kako autentično grčki govor izražava starozavjetne pojmove.« I nastavlja: »u Bibliji imamo lijep prijevod Knjige Mudrosti« što »jamči također autoritet T. Ladana, izvrsna poznavaoća hrvatskog jezika«. Ipak se usuđuje »pristupiti s kritikom k tom uspjelom prijevodu (...) jer tako zamašan posao, kao što je u nekom narodu prijevod Svetog pisma, traži doprinos svakoga koji može nešto pridonijeti, da se prijevod u novim izdanjima savršeno dotjera.«⁴⁵ Njegova kritika je isključivo egzegetska, no – prolazeći kroz neke domene grčke i starozavjetne misli – ne piše teologiju Knjige Mudrosti, nego pokazuje kako bi on bio točniji u prijevodu filozofske i teološke terminologije.

43 O dvadesetpetoj godišnjici izlaska Zagrebačke Biblije objavljen je pod naslovom Obogaćena hrvatska književnost u *Hrvatskom rukopisu*, Zagreb CXXX (1994) br. 4., str. 14–15.

44 Albin Škrinjar, *Knjiga Mudrosti u novoj hrvatskoj Bibliji*, *Crkva u svijetu*, Zagreb IV (1969), str. 337–351.

45 A. Škrinjar, *nav. dj.* str. 337s.

U osvrtu *Prijevod psalama u novoj hrvatskoj Bibliji*⁴⁶ ne šteti pohvale za prevodioce koji »su svoj posao svršili s rekordnom brzinom. (...) Čeznuli smo, a sada, imajući predmet svoje čežnje, nismo razočarani. Evo lijepe vanjštine, ugodne za slabe oči boje papira, lijepih slova, gotovo bez štamparskih pogrešaka! (...) Općenito se čuje kako se novi prijevod lako, s velikim užitkom čita. Riječ Božja preko novoga prijevoda ponire u naše duše kao pomazanje Duha Svetoga.«⁴⁷

Stručna bi recenzija tražila reviziju riječ po riječ, ali teško je očekivati da će se netko latiti takvog posla za djelo obima Biblije. Ipak, A. Škrinjar *Psalme* revidira doista riječ po riječ. I ova njegova kritika je isključivo egzegetska i obazire se najviše na točnost prijevoda, navodeći što je u tekstu izostalo, što dakle nije prevedeno, a što je dodano i je li sve točno prevedeno. Ta se opažanja odnose na skupine psalama te na pojedine psalme po redosljedu u psaltiru. Na kraju se osvrnuo na *Uvod u psalme* i *Bilješke o psalmima*: »Pisac *Uvoda* drži se u svemu najnovije, napredne, katoličke egzegeze. Kratko, ali jezgrovito, daje nam lijepu i točnu sliku sadržaja i molitvene dubine Psalama. I bilješke u komentaru uvode nas zgodno u teologiju Psalama.«⁴⁸ A. Škrinjar upućuje na činjenicu da »ima prijevoda koji prečesto korigiraju hebrejski tekst; u našem prijevodu vidi se kritika, samo što su korekture teksta, hvala Bogu, umjerene i trijezne. Naši su prevodioci jako težili za ljepotom jezika, ali nisu zalutali u neko moderniziranje Biblije koje nema smisla.«⁴⁹

Već se prije A. Škrinjar osvrnuo⁵⁰ na Rupčićev prijevod Novoga zavjeta, *Novi hrvatski prijevod Svetoga pisma Novoga zavjeta*,⁵¹ koji je prihvaćen u Zagrebačku Bibliju. I ovaj je osvrt opet s obzirom na točnost prema shemi: *Nešto izostavljeno?, Nešto dodano?, Sve točno prevedeno?* A. Škrinjar drži da je prevodilac gdje gdje na uštrb točnosti razvijao čitljivost i privlačivost teksta. Navodi riječi koje uzaludno traži u prijevodu, a u originalu one stoje. Njegov prvi dojam je također bio da u prevodiočevu tekstu ima priličan broj dodataka. Nalazi da neki dodaci imaju korijen u prevodiočevu stručnom znanju. Nerijetko nalazi da je prevodioca njegova brižna želja da prijevod bude potpun i jasan, zavela u parafraze. Na pitanje je li sve točno prevedeno »općeniti odgovor jest da se u svakoj rečenici od početka do kraja može pratiti skrupulozna briga prevodiočeva, njegovo savjesno nastojanje da se uživi u

46 Albin Škrinjar, *Prijevod psalama u novoj hrvatskoj Bibliji*, *Crkva u svijetu*, Zagreb IV (1969) str. 47–66.

47 A. Škrinjar, *nav. dj.* str. 47.

48 *Isto*, str. 65.

49 *Isto*.

50 Albin Škrinjar, *Novi hrvatski prijevod Svetog pisma Novoga zavjeta*, *Crkva u svijetu*, Zagreb III (1968) str. 65–75.

51 *Sveto pismo. Novi zavjet. S izvornog grčkog teksta preveo i bilješkama popratio dr. fra Ljudevit Rupčić*, Sarajevo, 1967., Pastoralna biblioteka, svezak XIX. koji je prihvaćen u Zagrebačku Bibliju.

misao svetoga pisca i da je ispravno prevede. No, filologija nije matematika. Prevodilac često, vrlo često, ne može drugo nego vagati razne vjerojatnosti i mogućnosti dok nešto ne prevagne. Kod drugoga prevodioca prevagnulo bi nerijetko nešto drugo.«⁵² Kritiku Novoga zavjeta A. Škrinjar zokružuje: »Tko pomisli da prevođenje Biblije zahtijeva znanje, da tako kažem, fenomenalno, priznat će da je Lj. Rupčić izvršio veliko djelo.«⁵³

5. Jezik Zagrebačke Biblije proučavao je i Karlo Kosor. Građu skupljenu tim proučavanjem objavio je u časopisima *Svesci* i *Kritika*.⁵⁴ K. Kosor, svjestan činjenice da je Biblija skup raznorodnih knjiga pisanih u razmaku od više stoljeća, čiji su autori pripadali različitim staležima, bili različite dobi, naobrazbe, jezika i imali različitu nakanu pisanja – uočava i u prijevodu Zagrebačke Biblije jezičnu i stilsku raznolikost. To »nije ništa čudno kad se zna da je tekst hrvatske Biblije priredila oveća ekipa prevodilaca, biblijskih i jezičnih stručnjaka, književnika i urednika. Pojedini prevodioci kao i obrađivači prijevoda prevodili su i obrađivali svoje dionice, prema svome osobnom i jezičnom znanju, književnoj kulturi i ukusu. To ne bi bilo ni najmanje pokudno kad se ne bi radilo o većim suprotnostima ili čak o očitim jezičnim i stilskim pogreškama.«⁵⁵ Upućuje na to da su prevodioci, izbjegavajući tuđice, posegnuli za kojom starijom knjiškom riječi ili su stvorili novu (npr. *besjedište*). Navodi nekoliko tuđica umjesto kojih je mogla doći bolja ili poznatija riječ (*čatrnja* – *zdenac/bunar*; *ćup* – *vrč/krčag*; *boj* – *kat/tavan*; *mogranj* – *šipak*; *sač* – *peka*). Neke su imenice dobile neobično značenje (tako *porođaj* znači *rođenje*), *pečatnik* (čovjek koji pečati) u Bibliji dolazi u značenju *pečatnog prstena*. Izdvaja riječi pozajmljene iz srpskog književnog jezika (*čestara*, *čkalj*, *gadost*, *gleđa*, *nahodjenje*, *umješnost*, *umješstvo*, *uobraženost*). Spominje i riječi koje dolaze u dva oblika (*jagnje/janje*, *citra/citara*, *kerub/kerubin*, *spokoj/pokoj*, *janjac/jaganjac*). Ima i neispravnog plurala (*brijest* – ne *brestovi* već *brijestovi*; *zviđer* – ne *zverima* već *zviđerima*). Potom navodi kolebanja u uporabi pridjeva. Po njemu nesustavno se bilježe i posvojne zamjenice, bilo da je riječ o njihovim oblicima ili mjestima gdje stoje. Daje i nekoliko primjera pogrešne uporabe glagola, koji su pogrešno pisani ili neobični u hrvatskom književnom jeziku. Prisutna su i kolebanja u pisanju nekih prijedloga. K. Kosor kaže da »u Bibliji ima dosta velik broj nespretno stiliziranih izraza koji ne odgovaraju duhu hrvatskoga jezika ili ne izražavaju dobro misao originalnoga teksta.«⁵⁶ I nastavlja da »neki istovjetni tekstovi nisu jednako prevedeni u Starom zavjetu i u Novom zavjetu. (...) U

52 A. Škrinjar, *nav. dj.* str. 68.

53 *Isto*, str. 75.

54 Karlo Kosor, Nešto o jeziku nove hrvatske Biblije, *Svesci*, Zagreb (1969) br. 14, str. 68–70, te br. 15, str. 62–65 kao jedan članak i drugi pod naslovom Kolebanja u jeziku nove hrvatske Biblije, *Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 354–369.

55 K. Kosor, Nešto o jeziku nove hrvatske Biblije, *Svesci*, Zagreb (1969) br. 14, str. 68.

56 K. Kosor, *nav. dj.* str. 63.

Bibliji vlada vrlo velika razlika i nedosljednost u pisanju vlastitih imena i u bilježenju interpunkcije.⁵⁷

K. Kosor zaključuje: »Iz iznesenoga gradiva može se s pravom zaključiti da jezik i stil nove hrvatske Biblije nije potpuno i do kraja usklađen. (...) To ne znači da nova Biblija, onakva kakva jest, ne predstavlja značajno djelo i s jezične strane. Tko pomnije pročita ovaj članak, opazit će da u njemu nema ni jednoga citata iz nekih knjiga Biblije. (...) Neke od tih knjiga predstavljaju uzoran hrvatski jezik i stil. Odlikuju se pravilnošću jezika, glatkoćom, spontanošću i jasnoćom izraza kao i raznolikošću i bogatstvom izražajnih sredstava. Druge za njima zaostaju, neke više, neke manje, tako da bi se s obzirom na jezik i stil sve knjige Biblije mogle svrstati u tri skupine i ocijeniti s tri različite ocjene, dok bi srednja ocjena glasila veoma dobar, što je izvanredan uspjeh s obzirom na kratak rok u kojemu se morao obaviti tako težak, složen i opsežan posao uz suradnju tolikog broja prevodilaca, jezikoslovaca, urednika i književnika.«⁵⁸ Nakon primjedbi, iznesenih člankom u *Kritici*, dodaje: »Ipak, uza sve jezične, stilske i pravopisne nedostatke nova hrvatska Biblija nadilazi sve dosadašnje hrvatske prijevode Svetoga pisma ne samo što se tiče vjernosti prijevoda nego i što se tiče ljepote hrvatskoga jezika i stila.«⁵⁹

6. Jeronim Šetka osvrnut će se, sebi svojstveno, na kršćansku terminologiju prijevoda Zagrebačke Biblije.⁶⁰ Za stvaranje kršćanskih naziva uz grčki i latinski jezik veliko značenje ima i jezik naroda koji prima kršćanstvo. »Prema tome su i naši kršćanski termini nastali pod utjecajem grčkog istoka, latinskog zapada i slavensko–hrvatske sredine.«⁶¹ I upravo sa stajališta utjecaja želi prikazati stanje kršćanskih termina u novom prijevodu Biblije. Uočava da se u prijevodu razabiru elementi svih glavnih izvora našega kršćanskog nazivlja, iako ne podjednako.

Najprije analizira nazive svetih knjiga polazeći od naziva Biblija (prema gr.), podnaslov Stari i Novi zavjet, gdje se osvrće na uporabu *zavjet* u naslovu, a *savez* u tekstu. Većina biblijskih knjiga ima u nazivu hrvatski izraz gdje god je to bilo moguće, a prisutan je i jedan germanskog podrijetla (Knjiga o kraljevima). Taj pristup slijede i knjige Novog zavjeta. Zatim navodi razne semitske izraze koje nam je prenio grčki jezik (*aba, aleluja, amen, hosana, Israel...*). Navodi i riječi koje smo poprimili iz grčkog nazivlja, a dobile su kršćansko značenje (*anđeo, antikrist, apostol, Crkva...*). Navodi više izraza grčkog podrijetla koji su vrlo obični među kršćanskim terminima, a Biblija ih prevodi (*anatema, biskup, blasfemija, misterij, parabola...*).

57 *Isto*.

58 K. Kosor, nav. dj. str. 64s *passim*.

59 K. Kosor, Kolebanja u jeziku nove hrvatske Biblije, *Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 354.

60 Jeronim Šetka, Kršćanski termini u novome prijevodu Biblije, *Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 313–317.

61 J. Šetka, nav. dj. str. 313.

Za J. Šetku su »značajna novost, ali bez sumnje na bolje, i nazivi za različite vrste starozavjetnih žrtava«. ⁶² Stoga on zaključuje da bi »za hrvatsku kršćansku terminologiju bilo najidealnije kad bismo za svaki kršćanski pojam imali lijepu domaću riječ. Ali smo od toga ideala vrlo daleko. Iako novi prijevod Biblije nije izbjegao, niti je mogao izbjeći, sve tuđice, ipak nas je, kako smo mogli zapaziti, znatno približio idealu.« ⁶³

7. Napis Mate Meštrovića ⁶⁴ obuhvaća jezičnu stvarnost *Petoknjižja* Zagrebačke Biblije koju bi mogla izraziti tvrdnja: »Jezik ove Biblije nema ne znam kako mnogo mana ali, s druge strane, jezik ove Biblije nije na visini koja bi odgovarala svetim knjigama, jer ipak ima mana.« ⁶⁵ Iznosi pojedine slučajeve netočne uporabe priloga (*po trbuhu svome puzat češ; jedino/samo*), određenog i neodređenog pridjevnog oblika, nedosljednost uporabe određenog oblika, posvojni genitiv umjesto posvojnog pridjeva, uporaba »istočnih« riječi, nepravilna uporaba nekih glagola, ali navodi i ono čime se ovaj prijevod dobro služi pronalazeći po koji primjer gdje je izostala ta, inače valjana, uporaba.

8. Budući da je u Zagrebačku Bibliju preuzeto *Petoknjižje* u prijevodu Silvija Grubišića moram spomenuti i osvrt Marka Mišerda ⁶⁶ na izlazak cjelokupnog njegova prijevoda Starog zavjeta pod skupnim nazivom Hrvatska Biblija. ⁶⁷ preveo i popratio razjašnjenjima Silvije Grubišić, franjevac.

M. Mišerda analizira svaki pojedini svezak, a o cijelom prijevodu kaže: »Grubišićev prijevod u mnogo je slučajeva približio hrvatski tekst originalu, odlikuje se smionim prevodilačkim rješenjima, a njegovu vrijednost treba tražiti, čini se, prije svega na razini leksika. Stoga je ovaj golemi pothvat Silvija Grubišića vrijedan doprinos hrvatskoj biblijskoj znanosti.« ⁶⁸ S. Grubišić je u Hrvatskoj Bibliji uvažio mnoge redakcijske zahvate *Petoknjižja* uvrštenog u Zagrebačku Bibliju, kao i susljedne kritike, a i u drugim knjigama okoristio se ostalim kritikama Zagrebačke Biblije.

3. Prevoditelji o Zagrebačkoj Bibliji

Odmah po izlasku Zagrebačke Biblije *Spectrum* je organizirao bogoslovsku tribinu na kojoj je B. Duda, prvi put u javnosti, progovorio o nastanku Zagrebačke Biblije 1968. Zahvaljujući praksi *Spectruma* da od vremena do

62 J. Šetka, *nav. dj.* str. 317.

63 *Isto.*

64 Mate Meštrović, *Jezik Zagrebačke Biblije, Crkva u svijetu*, Zagreb (1969) br. 1, str. 146–170.

65 Meštrović, *nav. dj.* str. 146.

66 Marko Mišerda, *Stari zavjet u novom prijevodu Silvija Grubišića, Crkva u svijetu*, Zagreb XX (1985) br. 1, str. 99–103.

67 *Hrvatska Biblija. Stari zavjet*, sv. I–VIII, Chicago 1973–1984;

68 M. Mišerda, *nav. dj.* str. 103.

vremena izdaje sabrane radove održanih tribina, ostao je i pisani trag o Zagrebačkoj Bibliji.⁶⁹

O dvadesetoj godišnjici Zagrebačke Biblije oglasilo se u magazinu *Start* nekoliko njezinih vrsnih djelatnika. Josip je Tabak svakako jedno od najzaslužnijih imena Zagrebačke Biblije. On je proveo generalnu lekturu i stilizaciju teksta s uvidom u hebrejski original. U *Startu* je dao opširniji intervju,⁷⁰ uz koji su otisnuta i dva kraća napisa, jedan iz pera Tomislava Ladana,⁷¹ koji je preveo sve mudrosne knjige, a drugi od Zvonimira Mrkonjića⁷² koji je radio na više biblijskih knjiga.

Prigodom dvadesetpete obljetnice izlaska Zagrebačke Biblije predstavio ju je na Sveučilišnoj tribini B. Duda.⁷³ Malo zatim *Hrvatski je rukopis* objavio podulji intervju s B. Dudom.⁷⁴

Zaključak

Ostvariti izdanje Biblije uvijek je epohalno djelo, a pogotovo učiniti to – kao što su uspjeli priređivači Zagrebačke Biblije – u prekratkome roku, u nenaklonu društvenom sustavu, a skromnih materijalnih sredstava, sa skupinom djelatnika koja bijaše manja i od Gideonove, s tek hrvatskim predloškom, a načinjen je, zapravo, prijevod s originala.

Prepoznamo u tom gotovo »biblijskom« pothvatu izdavanja Biblije »*kairós*« – sretan trenutak – kako ga sama Biblija voli zvati, koji je bio prepoznat i na koji se spremno odgovorilo.

Vjerojatno bi i priređivači Zagrebačke Biblije (iako su radili svega petnaestak mjeseci i to na cjelokupnom biblijskom tekstu) mogli poput C. Dodda reći: »... smijemo se nadati da smo uspjeli otkriti našim čitateljima barem nešto od onoga što nam je Novi zavjet izrekao tijekom ovih godina rada na njemu i smijemo vjerovati da po providnosti svemogućeg Boga ovaj prijevod može razotkriti istinu Pisma mnogih od onih koji su u svom pristupu bili zapriječeni jezičnom barijerom.«⁷⁵

Ozračje u kojem je dočekan izlazak Zagrebačke Biblije odražava i riječ B. Klaića: »Žetva je bila velika, ali je Gospodar poslao vrijedne poslenike u žetvu svoju. Stoga (...) dobro nam došla, Biblijo, Knjigo Mudrosti, Zrno Go-

69 Bonaventura Duda, Zagrebačka Biblija 1968., Sabrani radovi bogoslovske tribine *Mi, Crkva i drugo*, Zagreb, 1971., str. 349–370.

70 Hudelist–Tabak, Štab Božje providnosti, *Start*, Zagreb, br. 520, 24. prosinca 1988. str. 74–78.

71 T. Ladan, Samozatajnost iz zakutka, *Start*, Zagreb, br. 520, 24. prosinca 1988. str. 76.

72 Z. Mrkonjić, Osjećaj svetog užasa, *Start*, Zagreb, br. 520, 24. prosinca 1988. str. 77.

73 Tribina je održana u Zagrebu, u Auli zagrebačkog sveučilišta, 1. prosinca 1993.

74 Klarić–Duda, Morali smo prevesti Bibliju, *Hrvatski rukopis*, Zagreb, CXXX, br. 4, 3. veljače 1994, str. 8–14.

75 Charles Dodd, *The New English Bible*, Oxford/Cambridge 1970, (predgovor Novom zavjetu).

rušičino, Vijesti Radosna! Jer – nebo će i zemlja proći, ali riječi tvoje neće proći (usp. Mt 24,35).⁷⁶

Kao već mnoge knjige, tako i nastanak naše Zagrebačke Biblije, što se pokušalo prikazati u ovom radu, potvrđuje istinitost drevne izreke »*Habent sua fata libelli*«.

Literatura

Lexica

Biblija. Stari i Novi zavjet, Stvarnost, Zagreb, 1968.

Biblijski atlas (The Times), Cankarjeva založba, Ljubljana/Zagreb, 1990.

Biblijski leksikon, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.

Jeruzalemska Biblija. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.

Leksikon Društva hrvatskih književnika. The Bridge/Most, Zagreb, 1991.

Tko je tko u Hrvatskoj (Who is who in Croatia), Zagreb, 1993.

Velika biblijska konkordancija, priredio dr. Tadej Vojnović, Kršćanska sadašnjost Zagreb i Dobra vest Novi Sad, 1991.

Članci

B.B.–Tabak, J., Oko 150 prevodilaca u Hrvatskoj? Ne, svega pet–šest, intervju, *Vjesnik*, Zagreb, 4. veljače 1971.

Benvin, Anton, Profesoru Anti Kresini, *Kana*, Zagreb XXI (1990) br. 3/223, str. 12–13.

Brozović, Dalibor, Nova hrvatska Biblija, *Telegram*, Zagreb, 8. studenog 1968., str. 4.

Brozović, Dalibor, Umjereno zadovoljstvo, *Telegram*, Zagreb, 15. studenog 1968., str. 4.

Brzić, Žarko, Dobar čovjek – život i djelo prof. S. Hosua, u: *Najljepši ukras*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1987., str. 34–39.

Concetti, Gino, La nuova versione della Bibbia in lingua croata, *L'Osservatore Romano*, 16. veljače 1969., br. 12 (32.990) str. 6.

Duda, Bonaventura, Zagrebačka Biblija 1968, *Mi, Crkva i drugo*, Zagreb, 1971., str. 349–370.

Duda, Bonaventura, Popratna riječ u knjizi: Ante Kresina, *O, Bože, žeže tvoja riječ*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993.

Duda, Bonaventura, Hoćemo li uskoro imati Bibliju u novom hrvatskom prijevodu, *Glas koncila*, Zagreb VI (1967) br. 6., str. 9.

Duda, Bonaventura, Kako se navode knjige Svetoga pisma?, *Bogoslovska smotra*, Zagreb XXXIII (1963) br. 1, str. 131–132.

Duda, Bonaventura, Povodom novog izdanja Biblije, *Bogoslovska smotra*, Zagreb XXXVIII (1968) str. 13.

Duda, Bonaventura, Biblijsko dogmatska sekcija, *Bogoslovska smotra*, Zagreb XXXVII (1967) br. 1–2, str. 109–110.

Duda, Bonaventura, Podnesak kard. dr. Franji Šeperu, »arhiv« Zagrebačke Biblije, čuva se u Franjevačkom samostanu u Zagrebu, Kaptol 9.

Fučak, Jerko, Kako pisati biblijska imena, *Bogoslovska smotra*, Zagreb XXXVII (1967) br. 3–4, str. 412–417.

76 Bratoljub Klaić, *Sintaksa Biblije, Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 353.

- Fučak, Jerko, Neki stilistički problemi prijevoda Novog zavjeta, *Bogoslovska smotra*, Zagreb LVIII (1988) br. 1, str. 110–122; i u: *Spomen zbornik uz 75. obljetnicu života Josipa Horaka*, Duhovna stvarnost, Zagreb 1988., str. 29–58.
- Fučak, Jerko, Zavjet ili savez, *Bogoslovska smotra*, Zagreb XXXVII (1967) br. 3–4, str. 375–379.
- Fučak, Jerko, Neki problemi i načela prevođenja, *Bogoslovska smotra*, Zagreb LV (1985) br. 1–2, str. 71–90.
- Fučak, Jerko, Biblija u Hrvata, *Biblijski atlas*, Ljubljana–Zagreb 1990, str. 206–208.
- Fučak, Jerko, Prijevod Biblije na hrvatski jezik, *Bogoslovska smotra*, Zagreb LXI (1991) br. 1–2, str. 93–98.
- Fučak, Jerko, Biblija u našim rukama, *Mi, Crkva i drugo*, Zagreb 1971.
- Fučak, Jerko, Imperfeki i aoristi u hrvatskim prijevodima Novog zavjeta, *Služba riječi*, str. 55–68.
- Fučak, J.–Damiš, I., Bibliografija Bonaventure Duda, *Bogoslovska smotra*, Zagreb LV (1985) br. 1–2, str. 217–243.
- Fučak, J.–Herman, I., Biblija u Hrvata. Kronološki prikaz, *Svesci*, Zagreb (1991) br. 70–73, str. 76–77.
- Grčić, Marko, razgovor za potrebe ovoga rada, u lipnju 1993.; »arhiv« Zagrebačke Biblije, čuva se u Franjevačkom samostanu u Zagrebu, Kaptol 9.
- Hudelist–Tabak, Štab providnosti Božje, *Start*, Zagreb (1988) br. 520, str. 74–78.
- Ivšić, Stjepan, Oglеди Sovićeva prijevoda Staroga zavjeta, *Hrvatski jezik I*, Zagreb (1939) br. 8–10, str. 145–158.
- Klaić, Bratoljub, Sintaksa Biblije, *Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 318–353.
- Klarić, T.–Duda, B., Morali smo prevesti Bibliju, *Hrvatski rukopis*, Zagreb CXXX (1994) br. 4, str. 8–14; isto, *Vjesnik Danica* (pretisak), 12. veljače 1994.
- Kosor, Karlo, Nešto o jeziku nove hrvatske Biblije, *Svesci*, Zagreb (1969) br. 14, str. 68–70 i br. 15, str. 62–65.
- Kosor, Karlo, Kolebanja u jeziku nove hrvatske Biblije, *Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 354–369.
- Košutić, Ivan, Kako i zašto smo se odlučili štampati Bibliju?, napis za zbornik o Jerku Fućaku (u pripremi).
- Košutić, Ivan, Pojava Biblije – prekretnica u književnosti, *Glas koncila*, Zagreb VII (1968) br. 25–26, str. 14.
- Ladan, Tomislav, Samozatajnost iz zakutka, *Start*, Zagreb (1988) br. 520, str. 76.
- Ladan, Tomislav, razgovor za potrebe ovoga rada, u lipnju 1993.; »arhiv« Zagrebačke Biblije, čuva se u Franjevačkom samostanu u Zagrebu, Kaptol 9.
- Mandić, Igor, Što je Biblija danas. Velika knjiga čovječanstva, *Vjesnik*, Zagreb, 29. listopada 1968., str. 9.
- Meštrović, Mate, Jezik Zagrebačke Biblije, *Crkva u svijetu*, Zagreb IV (1969) br. 1, str. 146–153.
- Mišerda, Marko, Stari zavjet u novom prijevodu Silvija Grubišića, *Crkva u svijetu*, Zagreb XX (1985) br. 1, str. 99–103.
- Mrkonjić, Zvonimir, Osjećaj svetog užasa, *Start*, Zagreb (1988) br. 520, str. 77.
- Oberški, Janko, Značenje izdanja Svetog pisma, *Danica*, Zagreb (1968) str. 97–101
- Oberški, Janko, Izdanje hrvatskog prijevoda Svetog pisma, *Danica* (1969) str. 52.
- Pavešković, A.–Duda, B., Božja Riječ s izvora, *Večernji list (Kulturni obzor)*, 16. listopada 1994. str. 18.
- Petrač, Božidar, Pjesnik mitske i duhovne snage, *Kana*, Zagreb XXI (1990) br. 3/223, str. 14.
- Rebić, Adalbert, Jeruzalemska Biblija – dar Zagrebu, *Kana*, Zagreb XXV (1994) br. 11/272, str. 21–22.
- Rebić, Adalbert, Pravi sluga Riječi. Uz stotu obljetnicu rođenja, *Glas koncila*, Zagreb XXXII (1993) br. 48 str. 6.

- Rebić, Adalbert, Antun Sović prevodilac Biblije na hrvatski jezik. O 110. obljetnici rođenja i o 50. obljetnici smrti, *Kana*, Zagreb XXII (1991) br. 5/236, str. 28; i u: *Bogoslovska smotra*, Zagreb LXI (1991) br. 1–2, str. 103–112.
- Rupčić, Ljudevit, Zavjet ili savez?, *Bogoslovska smotra*, Zagreb XXXVIII (1968) br. 2, str. 223–232.
- Sabljak, Tomislav, Biblija nadživjela tisućljeća, *Večernji list*, Zagreb, 16. studenog 1968., str. 7.
- Saračević, Sead, Biblija i politika, *Vjesnik u srijedu*, Zagreb, 1. studenog 1967., str. 7.
- Šetka, Jeronim, Kršćanska terminologija u novom prijevodu Biblije, *Kritika*, Zagreb (1970) br. 12, str. 313–317.
- Škrinjar, Albin, Knjiga Mudrosti u novoj hrvatskoj Bibliji, *Crkva u svijetu*, Zagreb IV (1969) str. 337–351.
- Škrinjar, Albin, Prijevod psalama u novoj hrvatskoj Bibliji, *Crkva u svijetu*, Zagreb IV (1969) str. 47–66.
- Škrinjar, Albin, Novi hrvatski prijevod Svetog pisma Novog zavjeta, *Crkva u svijetu*, Zagreb III (1968) str. 65–75.
- Šoljan, Anton, Bilješke uz novi prijevod Biblije, *Telegram*, Zagreb, 18. listopada 1968., str. 4.
- Tagorni, Tamar, U pitanju je naslov, *Telegram*, Zagreb, 22. studenog 1968., str. 3.
- Valentinčić, Željka, U eri komunizma, *Veritas*, Zagreb XXXII (1993) br. 9, str. 16–17.
- ... Biblijska godina. Papi predano divot izdanje »Biblijek«, *Novine Danica*, Zagreb IX (1969) br. 106, str. 3. i 10.
- ... Imprimatur Biblije, *Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke*, Zagreb (1968) br. VII str. 108.
- ... Izišla Biblija. Izdavački pothvat u SR Hrvatskoj, *Novine Danica*, Zagreb VIII (1968) br. 101–102, str. 1 i 3.
- ... Rad Bonaventure Duda na KBF, *Bogoslovska smotra*, Zagreb LV(1985) br. 1–2, str. 244.
- ... Značajna godišnjica, *Danica*, Zagreb (1978) str. 3.

THE ZAGREB BIBLE (1968–1998) – Part II

The Acceptance of the Zagreb Bible

Katica KNEŽOVIĆ

Summary

The translation of God's word into Croatian partially began in the 14th century and then later developed into a translation of all of the Holy Scriptures. As such the so-called Zagreb Bible translation which took place in 1968 represents the fourth such whole translation of the Bible into Croatian. The Zagreb Bible was the first Bible in Croatian to be published in Croatia itself, namely in Zagreb, and as such received such as title. It was the first Bible in Croatia translated with the co-operation of biblicists and literary experts, as a translation from the original, based on the Jerusalem Bible, in a record time frame of about one year. These aspects were described in the first article, while this second article describes the reaction of the public to the printing of the Bible and how the translation was accepted by biblical and language experts. Reactions on the twentieth and twenty fifth anniversaries of the publishing of the Zagreb Bible are also described.